

Utdrag ur Livia Fränkels dagbok översatt från ungerska sommaren 2021

DAGBOK, Lovö, 1945, 2 okt.

Jag vet inte om det är möjligt, men nu har jag bestämt mig att skriva en dagbok, över det gångna året. Skall försöka samla mina tankar och berätta händelserna i ett nötskal. Vad är det som jag har gått igenom, sedan den 15 maj, 1944, efter att tyskarna har samlat ihop oss i godsvagnar. Efter förskräckliga 3 dagar, trångt, 80 personer i godsvagnen, anlände vi till Auschwitz-Birkenau. Alla drog en lättnadens suck, när vagnsdörrarna öppnades – äntligen frisk luft! Bara vatten som fattades. De har skiljt oss genast från far, ett faktum som vi misstänkte från början.

Vi kvinnor ställdes upp i rader om fem. Det var fruktansvärt skräckinjagande, det var natt och området belyst med jättelika strålkastare. Staketet glittrade spöklikt, en fruktansvärd stank kändes, samt höga lågor slog upp någonstans ifrån. Då var vi ännu lyckligt ovetande om att de brände transporten som anlände före oss. Men jag hade en bestämd känsla att dessa är mina sista timmar på jorden, klart att tyskarna kommer att döda oss. Vi stod så länge, och jag stirrade stelt på den framförvarande strålkastaren, medan jag tog farväl av livet. Mamma stod i mitten, Hedi o jag på var sin sida om henne. Det kanske hade varit lika bra att livet hade tagit slut då och där, för jag hade helt accepterat mitt öde. Tog farväl i tankarna av alla som jag älskade, Janos och Dici. Tog tag i kedjan jag hade om halsen, där i medaljongen fanns Janos samt Dici's foto. Och med den andra handen höll jag tätt mor i armen. Jag konstaterade att det gjorde inte så mycket att dö här o. nu, ty jag hade ett bra liv ändå. Mamma sa bara hela tiden, att innan hon dör skulle hon vilja ha ett glas vatten! Det hade jag också velat, förstås.

Så småningom satte gruppen igång, och plötsligt stod vi framför en SS man, belyst av strålkastaren. Senare fick vi veta att det var självaste dr. Mengele som tjänstgjorde den natten. Det som sedan hände, skedde inom loppet av sekunder. Han tog tag i mamma, och slängde henne till vänster, innan vi ens hade fattat vad som hände, var mor borta. Vi hörde endast hennes skrik: Meine Töchter, wir sind eine Familie... Detta skrik ekade i mina öron väldigt länge Sedan, så sa hon: ta hand om varandra, flickor”Jag kände då instinktivt att vi hade undgått döden, men inte mamma....Att jag nog aldrig kommer att se min älskade mor mera.

Hedi o. jag höll varandra i handen, och fortsatte med människorna mot ett ställe, där desinficeringen skulle ske. När jag såg mig omkring, upptäckte jag att det fanns endast unga kvinnor i vår grupp. Där stötte vi ihop med Zsuzsi, samt Dori, och vi bestämde att hålla ihop. Vid baracken för desinficering, surrade en massa SS män, och vi fick order om att klä av oss nakna. Ingenting fick vi ta med av våra tillhörigheter, endast skorna fick vi hålla i handen. Men – jag lyckades smuggla med min silverkedja med Janos foto i medaljongen, den höll jag krampaktigt i handen. Samt min tandborste, som jag gömde i skorna. De rakade av oss allt hår, efteråt fick vi duscha. När jag bad om en handduk, skrattade dom gott. Så klädde vi oss, blöta. Vi fick ett par trosor, strumpor, underklänning och en osannolik grå fångklänning., Alla likadana. Sedan, fortsatte vi in i lägret. Vi passerade porten, som hade en inskription: "Arbeit macht frei!" Sen blev vi emottagna av en kvinnoorkester, som spelade glada marscher. En grupp kvinnor, klädda i randiga fångkläder, står och stirrar på orkestern samt gråter. Det var då jag första gången brast i tårar. I lägret hamnade vi i block nr.13, våra överordnade var också fångar, polska samt slovakiska judinnor. Vår blockova, en slovakiska, hette Moskovits Giska.

Vi var 9 kvinnor som trängdes i en s.k koj, som var vår sovplats. Där låg vi hela dagarna, ganska så letargiska. Livet i Auschwitz var ganska så enformigt, vi hade inget arbete. Kl 4 på morgonen var väckning, då fick vi kaffe. Sedan var den så kallade Zehl Apell, då SS männen skulle räkna oss. Detta höll på till ca. kl. 7, sedan - i bästa fall fick vi gå in igen, och då kunde man sova lite till. Men ibland fick vi inte tillåtelse att gå tillbaka in i baracken, utan bara gick omkring ute på gården. Vid 10 tiden kom middagen, som bestod av en mycket tunn soppa, vi hade en skål, som vi åt ca 5 personer ur. Kl. 5 var det åter Zehlapell, sedan vid 7 tiden kvällsmat, som bestod av en bit bröd, ca 300 gr. En klick margarin, ibland en skiva korv, ibland lite marmelad. Jag njöt mest av brödet, smakade bättre än den finaste gräddtårta! Efter kl. 7, fick vi då gå och lägga oss igen. Vi var jämt och ständigt trötta o. sömniga. Under tiden, den trevliga blockova's bestod oss med upplysningar om var våra föräldrar befann sig. Varje dag fick vi höra värre och värre berättelser, men de tröstade oss med att

snart blir det vår tur att hamna i skorstenen. Vår förhoppning var i att ha den stora turen och komma iväg med en transport, bort från Auschwitz. Nästa dag, kom ytterligare en transport från Sighet, som fick inkvartering i blocket bredvid vårt. Där fanns Helen, Kaufmann Kati, samt Ibu och Sari.

Efter fyra veckor, plockade man ut några av oss och skickade till arbete. Det var vägbygge. Den femte veckan, när vi kom tillbaka från arbetet, blev vi emottagna med nyheten att det blir en selektion. Detta betydde i regel, att man plockar ut folk till transport. Oj – tänkte vi, bara de inte skiljer oss åt! Vi som höll ihop, var: Hedi, jag, Zsuzsi Dori, samt lilla Ilu, Zsuzsi's 12-åriga kusin. SS kvinnan, som utförde selektionen, pekar på Ilu först, sedan på mig och sen på Zsuzsi, och skickar oss till andra sidan. Hedi och Dori stannade kvar. Då gick det upp för mig, att nu har de skilt mig från Hedi, och jag kastade mig i Zsuzsis hals, och började tjuta. Jag vill inte leva längre, finns ingen anledning, om jag inte får vara tillsammans med Hedi. Vi flyttades över till block nr. 1, och jag bara grät oupphörligen. På kvällen, efter apellen, gick jag ut till WC-n, och när jag kom in – några flickor, som tyckte väldigt synd om mig, började ropa: skynda, skynda din syster är här.....När jag går in till min plats, står Hedi där. Jag kastade mig om hennes hals och började gråta igen. Trodde bestämt att hon bara kom för att hälsa på, men sedan visade sig att hon bytte med en annan tjej som också blev åtskild från sin syster. De bytte kläder snabbt, och Hedi gav henne som tack sin tandborste. Visserligen sa alla att vår grupp kommer att skickas till gasen, men Hedi accepterade det också. Hon tyckte nog som jag. Ensam – finns ingen anledning att fortsätta att leva. Bara stackars Dori blev kvar i den andra gruppen, och hon tatuerades då.

Vi tillbringade några dagar i block nr. 1, innan dess skickades Helen o. Kato's grupp iväg på transport, dvs till arbete någonstans i Tyskland. Sedan blev det vår tur igen, återigen en selektion. Spänningen var enorm, men denna gång stod turen på vår sida, vi lyckades alla komma med på transporten, utom stackars Ilu, som var mager och alldeles för ung. Henne tappade vi hoppet om med detsamma. Men – vi fick återigen åka i godsvagnar, lite rädda var vi ändå, som man nu är inför allt som är okänt, men vi sa till varandra: värre kan det nog inte bli. Efter en tre dagars tågresan anlände vi till Hamburg, där vi inkvarterades i ett litet arbetsläger, som var inhytt i ett gammalt skeppsvarv. Det hette Dessauer Ufer.

När vi kom in i salen, som bestod av våningssängar, sa SS vakterna – till vår stora förvåning, att vi får en egen säng var och en. Detta var nästan obegripligt, efter att ha delat 10 personer koben i Auschwitz. Sedan fick vi var och en **en egen skål**, samt en **egen sked att äta med!!!** Det fanns t.o. m en kopp till var och en, i vit porslin. Vi trodde inte våra ögon. Mycket mat fanns det också, så vi fick äta oss mätta!! På morgonen kom vi till arbetsplatsen, som var en oljeraffinaderi, (Schindlers) vid middagen fick vi sitta vid ett bord dukat med vit bordduk, och fick så mycket bröd vi ville. Vi trodde att vi hamnat i paradiset. Vi höll ihop 6 flickor från Sighet, Kreindler Rozsi, Olga, flickorna Angel, (3 st) samt Eichner Magdus. Zsuzsi, Hedi o..jag. Där på arbetsplatsen träffade vi en hel del franska krigsfångar, som vi genast knöt kontakter med. Var och en hade sin egen fransman som vi brevväxlade med, och som vi fick små paket med godsaker av. Hedi o. jag hjälpte flickorna med att skriva brev på franska. Naturligtvis var allt umgänge strängt förbjudet, men vi lyckades ändå. Våra vakter där bestod av Wehrmacht soldater, som var rätt så hyggliga.

Denna period, där vi hade det ganska så bra, höll i sig ca 2 månader. Vi var klädda i käcka vita overaller, prydda med färggranna rosetter, dukar på huvuden, som täckte våra kala hjässor, och inga gula märken någonstans, så att vi såg ganska så hyggliga ut. Och tack vare de franska krigsfångarnas matpaket, höll vi oss i skaplig form fysiskt. Ingen som såg oss på gatan visste vad vi var för ena. Till jobbet åkte vi båt, vilket var ganska så behagligt. Det var fortfarande sommar. Å andra sidan, bombades det varenda natt, och vi led av ständig sömnbrist. Vi var inte ett dugg rädda för bomberna, ty vi ansåg att med varje bomb som föll, kom vi ett steg närmare freden. Jag mådde så pass hyggligt, så jag började tom tänka på killar Jag hade en fransk brevvän, som hette Eugene, och som försåg mig med allehanda delikatesser i de små paketen som han regelbundet släppte ned vid mina fötter när han råkade passera. Medföljande små brev, där han informerade mig om krigets läge. Om kvällarna, efter jobbet, efter att jag åt, tvättade mig, så satte jag mig ner varje kväll och skrev brev till honom. Detta var dagens höjdpunkt. Efter att ha bytt arbetsplats, träffade jag en ny fransman, som hette Daniel, och som såg mycket bra ut. Han påminde mig mycket om Janos. På honom tänkte jag jättemycket under den här tiden, och undrade om han lever, eller??? Jag hade med mig in i lägret en liten silverkedja, med en berlock innehållande Janos, samt Dicis foto. Tyvärr gick kedjan av, och

någonstans tappade jag alltihopa. Jag var ledsen över det.

Jag fick massor av presenter av Daniel, jättefin mat, varma kläder, en ylletroja. Den trevligaste presenten var en liten silverkedja, med en liten lyckobringande hästsko, samt fyrklöver. Dessvärre, denna lyckoperiod höll i sig endast två månader, i början av september blev vi förflyttade till Vedel, en förort till Hamburg, där vi tillbringade två veckor. Efter det, kom det en hastig förflyttning till Eidelstedt, en annan förort. Där förändrades vårt liv kapitalt. Vi bodde i baracker, lägret var omgivet av ståltråd, och en äcklig Unterscharfführer var lägerchef, som var nog så elak. Arbetsplatsen har också förändrats, vi jobbade för Hamburg stad, och hjälpte till att bygga nödbostäder till den utbombade befolkningen. Dessa bostäder bestod av tunga cementplattor, som vi flickor fick bära. Fyra st. bar en stor tung platta.

Vår blockäldste var Mezei Teri. Här började vi svälta, ty det fanns inga fransmän, maten vi fick räckte på inga vägar till, och det fanns ingen möjlighet att skaffa mera. Hedi fick en Kapo position, vilket hjälpte något, men efter en hård örfil av lägerchefen blev hon avsatt. Anledningen var att hon inte var tillräckligt sträng med flickorna, därför blev även hon en vanlig ”menig”. Lägerchefen, som hette Unterscharfführer Kümmel var jätteelak, han slog flickorna blodigt med en gummibatong (så de hamnade i sjukstugan) - vi var jätterädda för honom. Jag sprang o. gömde mig bara jag såg skynten av honom. Det var en hemsk period. Vi höll mycket tät ihop, Szuzsi, Ladi o. jag, och så snart vi fick tillfälle, talade vi med varandra om det förflutna, hur vi hade det när vi hade en mor och en far, ett varmt hem, och vi fick äta oss mätta varje dag.

Jag drömde mig tillbaka till tiden när hela vår källare var fylld med potatis, (tänka sig, sååå mycket potatis) och jag rörde dom inte. Jag dagdrömde ständigt om mamma, pappa, Janos och så Dici förstås. Dicis gula pullover, som hennes mamma, Adel neni stickade, medan jag bodde hos dom i Nagyvarad, den fick jag plötsligt syn på vår Lägeräldste. (kvinnlig lägerchef – också fånge) Det hände sig att det kom en sändning kläder till lägret, som togs från de judar som hamnade i Auschwitz, detta var inför vintern, så vi fick även en kappa var. Därför hamnade Dicis tröja här. Men vilket sätt att få reda på att även hon hamnade i Auschwitz. Jag började storgråta när jag fick syn på den. Annars var livet i Eidelstedt ganska så enformigt. Väckning kl. 5.30, kl.7 åkte arbetslaget iväg, och jobbade non stop med en halv timmes middagsrast, till kl. 5. Middagen bestod av en tunn soppa. När vi kom tillbaka till lägret, fick vi kvällsmaten, som bestod av 300 gr. Bröd samt en klick margarin. Under tiden fick vi byta arbetsplats, vi åkte med spårvagn in till Hamburg, där vi röjde gatorna från ruinerna efter bombanfallen. Tegelstenarna plockades upp, de som var hela fick staplas, de trasiga slängdes i en separat hög. Detta jobb var något mindre enformigt, ty själva resan var roligare, och man fick se människorna i Hamburg stad. Nu blev det vinter, och ganska kallt. De hela tegelstenarna fick vi lasta i trallor, som vi sedan skulle skjuta till en viss plats.

Tydligen hade vi en ganska mänsklig arbetsledare, (en tysk, civil) som delade upp oss i 2 grupper, och varje grupp jobbade en halv timme i taget, sedan fick vi gå in i en uppvärmd barack, en halvtimme, vilket var underbart. Jag hittade bland ruinerna en bok, Schiller – Vilhelm Tell som jag läste under rasterna. (På tyska, såklart.) Dessa var mina lyckligaste stunder. I januari snöade det jättemycket, så det gick inte att arbeta med gaturöjningen, utan då skickades vi ut för att skyffla undan snön, på Hamburgs huvudgator. Vi åkte tåg in, den var en fruktansvärd tid, våra strumpor – kläder var dyngsura på kvällen, och naturligtvis kunde dessa ej torkas till nästa morgon, utan vi fick ta på dem blöta. Vi led mycket under denna period. Till råga på allt elände, fick jag skabb. Det kliade så jag höll på att bli galen, mest på kvällarna när vi kom in i värmen. En – eller två gånger lyckades vi smuggla in lite ved till lägret, och då lyckades vi värma vatten på kvällen, i ett stort kar, och då unnade vi oss lyxen av ett bad. Vi var fem flickor, som skulle bada. Naturligtvis räckte inte veden att värma vatten till var och en av oss, utan det fick bli så, att de som inte hade skabb, fick bada först, sedan vi andra i tur o. ordning. Jag minns att Hedi var först, sedan Olga, Angel Gisa, Ladi, Szuzsi och jag var skabbigast, så vi fick bli de sista. Man kan föreställa sig hur vattnet såg ut när turen kom till oss, men vi fick ändå lyxen till ett varmt bad. Jag minns faktiskt att vattnet var svart, samt fett. Tursamt nog, varade denna period endast 3 dagar, sedan fick vi fortsätta på den tidigare arbetsplatsen, med husbygget. Under tiden fick vi vakterna utbytta, till kvinnliga SS-personer. De var vedervärdiga, elaka som tusan, slog oss med välbehag.

Jag vill här också berätta om familjen Lindinfeld, som bestod av en mor, hennes syster Cibi, 2 döttrar Kato o. Eva, samt två systerdöttrar, Kato o. Judith. De var väldigt trevliga människor, vi umgicks en hel del, och om vi

fick styra, så såg vil till att hamna i samma arbetslag, då kunde vi trösta varandra. Jag tyckte också att det var otroligt att det fanns en MAMMA bland oss. Jag tänker numera ofta på dem, ty jag tyckte oerhört mycket om dom, och skulle väldigt gärna vilja träffa dom en gång till i livet. Dagarnas gräsligheter försökte vi mildra genom att berätta för varandra om det förflutna, samt fantiserade om framtiden. De tyckte speciellt mycket att lyssna på mig, ty jag hade mycket bra fantasi, samt kunde brodera ut berättelserna. I synnerhet historien med Janos gjorde stor succé, den fick jag berätta separat till var och en av dom. Skall försöka beskriva nu, en o. en. Mamman var inte särskilt sympatisk, ty hon var synnerligen snål. Eva, en systerdotter, skulle alltid vara väldigt elegant, alltid oklanderligt klädd, overallen hade alltid ett pressveck! Hur hon nu bar sig åt med det.) Var inte särskilt snygg, men en stilig kvinna, flörtade hejvilt med fransmännen. Lillasystern Kati, en gullig, varmhjärtad, klok, intelligent tjej, som jag tog snabbt till mitt hjärta- i 19-årsåldern. Hon var extremt duktig på lyrik, kunde en massa poesi av de kände ungerska poeterna, utantill, och hon roade mig med att citera dem. I synnerhet njöt jag av Danaiderna.

En viktig händelse bör jag ta upp här. När vi kom till Eidelstedt på hösten, anslöts till oss en grupp kvinnor, som kom direkt från Theresienstadt. Där hade de bott tillsammans med familjerna. Bland dessa kvinnor, fanns en tjeckiska, som hette Alice Dubova, som var gift och bodde med sin man i Theresienstadt. Hon hade alltid ett mystiskt leende, o. hennes ögon glittrade. De visade sig efter ett tag, att hon var gravid. Det gick ändå inte att dölja länge, så hon berättade det för Lagerchefen, SS-mannen Kümmel. Han lyssnade, sen sa han: OK, vi skall ta hand om barnet. Vi trodde inte riktigt på det, men tyckte ändå att det var fantastiskt, och vi började planera, sydde blöjor av tygstycken vi hittade, samt några av oss duktiga, kunde även förfärdiga några gulliga små skjortor. Förlossningen skedde en natt, när vi alla sov. Berättelsen fick vi höra på morgonen, Teri som tjänstgjorde som sjuksköterska, fick assistera Kümmel. Teri berättade att det blev en välskapt pojke, som sedan Kümmel egenhändigt dränkte i en balja med vatten. Alice fick återgå ganska så omgående till arbete, men hennes ögon blev totalt livlösa, hon verkar ha mist livslusten helt. Dagarna förslöt ganska så enförmiga för övrigt, vi tröstade varandra hela tiden, men i grund och botten ingen som trodde att vi någonsin kommer att uppleva friheten.

En stor tragedi inträffade den 1: a mars. Dagen började med en snöstorm, med mycket stark vind. En grupp flickor skulle åka till arbetet inne i Hamburg, med spårvagn, Vi andra var kvar i Eidelstedt och sysslade med att gräva dessa skyttegravar. Jag minns att vi frös något förfärligt, vi trodde aldrig att dagen skulle ta slut. När det äntligen blev kväll, och vi återvände till lägret, fick vi höra att något förfärligt hade hänt. När arbetslaget med flickorna som åkte spårvagn, skulle återvända, den starka vinden blåste omkull en ruin, som då föll på spårvagnen där flickorna satt. Det var 70 flickor i vagnen, 14 dog omedelbart och 20 var svårt sårade. Bland de sårade fanns vår kompis Kreindler Rozsi från Sighet. En annan tjej från Sighet, Fischman Sari, dog meddetsamma, och Heltai Klari, också från Sighet, fick båda benen avslagna. Hon dog också senare. Bland de döda fanns stackars Alice Dubova, som ändå inte ville leva längre. I lägret inrättades det en sjukstuga där de sårade togs om hand. Teri, Hedi o. några till fick tjänstgöra som sjuksköterskor. Naturligtvis, hade de ingen som helst medicinsk erfarenhet. Ibland kom det också en läkare för att titta till dem.

I mitten på mars fick vi höra fantastiska nyheter om tyskarnas nederlag, och de allierades framfart i Tyskland. Men vår arbetsplats blev utbytt, och i stället fick vi nu börja gräva skyttegravar. Det var en fruktansvärd period, det regnade oupphörligen, ingenstans fanns det att få skydd, även maten fick vi inta stående i regnet. Jag hade faktiskt väldig tur, fick ett fantastiskt jobb, som trädfällare. Hedi, Kati, Manci, Margit o. jag gick i skogen hela dagarna o. letade upp trädgrenar, som vi kunde klyva samt omhänderta. Sedan träffade vi på några italienska krigsfångar, som försåg oss med små paket, med godsaker. Men – situationen började bli alltmer outhärdligt, för i stället för manliga vakter hade vi nu bara de förfärliga SS kvinnorna, som bara skrek och slog. På en av arbetsplatserna hade vi en kompis, en holländare som vi brukade prata med i smyg, och som refererade om den politiska situationen. Vi bestämde, att varje morgon, när vi träffas, om han hade hört goda nyheter, kommer han att ha en vit papperslapp på sin hatt. Så gick det i veckor, och varje dag hade han den vita papperslappen. Då förstod vi att vi närmar oss slutet.

Så kom den dagen – 5 april var det, en strålande vårdag, vi kom till arbetet på ovanligt gott humör. Våra kvinnliga vakter var emellertid på ovanligt dåligt humör, och det kändes något konstigt i luften. Vi stötte ihop med holländaren, och han hade en jättestor vit tuppfjäder i hatten. Denna dag bombades stan

oupphörligen, då började det offensiven mot Hamburg. Nästa dag var väckning i vanlig tid, och vi var klara när vi brukade och väntade på att bli hämtade. Men ingenting hände. Klockan blev 7.30 – 8, då vi normalt brukade arbeta för fullt – men ingenting. Vi kröp ihop med Lindenfeldts, uppskrämda, och väntade. Nu förstod vi att detta är slutet, men om det betyder liv – eller död för vår del, var ingen som visste. Men, det kändes som en befrielse, även om det hade betytt döden, för vi var gruvligt trötta på denna situation. Nyheter viskas, SS-lägerchefen springer upp o. ner, skenbart utan mål, men fruktansvärt upphetsad. Så – vid 10 tiden kommer SS-kvinnan, och befaller att vi tar allt med oss, vi skall i väg. Uppställning på gården, och en mycket noggrann kroppsvisitering följer. Avklädda nakna, plockar kvinnorna ifrån oss våra få tillhörigheter. T.o.m. tandborsten tog de. På vår fråga, varför tar ni tandborsten – svarade de: dit ni skall åka nu, behöver ni inga tandborstar, ingenting alls!!! Då var vi alla övertygade om att de kommer att döda oss nu. Denna gång har jag återigen sagt farväl till livet, redan tredje gången under min lägervistelse. Första gången vid ankomsten till Auschwitz, andra gången vid en bombning, när bomberna föll endast några meter ifrån oss, och sedan nu.

Efter kroppsvisiten stängdes vi alla in i en barack, och vi väntade....På eftermiddagen, var det Zehlapell (uppställning för räkning) då kom Lägerchefen med en SS-officer av högre rang, och de började ryta åt de kvinnliga vakterna, varför har de tagit ifrån oss kläderna, nu får de se till att alla får tillbaka sina egna kläder, inkl. kapporna. Då dök det återigen upp en strimma hopp, och jag konstaterade att det kanske ändå vore inte så dumt att fortsätta leva. Så småningom sattes vi på ett tåg – i boskapsvagnar förstås, och tåget satte av mot okända mål. Återigen en förskräcklig resa, som varade i 3 dagar i plomberade boskapsvagnar. Vi vältrade oss i skiten i vagnen, och min skabb försämrades radikalt, den började varas. V i anlande till Bergen-Belsen, den 10 april 1945, smutsiga, trasiga, med variga sår, emellertid hade jag inga löss.

Vi fick i alla fall veta, att britterna befann sig ca 20 km. härifrån. I vagnen hade vi en snäll vakt, som förklarade, att enligt hans uträkning, har dom skickat oss hit, för att överlämna oss till engelsmännen. Vi anlande dödshungriga, i block nr. 203. Det var tidigt på morgonen, och vi var dödshungriga, men förväntansfulla, ty vi visste att engelsmännen kommer snart, och tyskarna kommer knappast att döda oss nu. Emellertid, följer nu mitt livs värsta 5 dagar. Skitiga, hungriga, törstiga, med variga sår låg vi fyra i en bädd. Magdus, Hedi, Zsuzsi o.jag, Fjärde dagen var jag svimfärdig av svält, och vad värre var, kunde jag inte åse Hedi, så hungrig hon var. Jag tog Zsuzsi i hampan, och sa: - kom, nu skall vi skaffa mat. Vi gick ut på lägergatan, och väntade. Varje dag brukade det komma förbi en vagn, fullastad med rovor. Så och nu, vaktade av en polska samt en karl. Zsuzsi o.jag kastade oss över vagnen och tog i handen, fickorna, var vi kunde, försökte vi plocka ner rovarna. De slog oss för fullt, med käppar, Zsuzsi sprang sin väg, men jag förmådde inte; tog vad jag kunde, sedan mobiliserande mina sista krafter, kastade mig över Zsuzsi och började storgråta. Men – triumferande gick jag in till Hedi, och överlämnade lyckligt bytet.

Femte dagen, framåt 12-slaget, var vi ganska letargiska, och i princip väntade vi på svältdöden. Plötsligt så började de polska kvinnorna dansa, skrika o. gråta. Vi fattade ingenting, engelsmännen är här, skrek dom...Snacka inte skit, sa vi, vi tror inte ett ögonblick på så dumma rykten. Efter ett tag, skulle jag själv titta efter, jag ville med egna ögon se vad det är de snackar om. Och – så var det, mycket riktigt. Vi befriades av brittiska trupper den 15 april 1945.

Fotnot: För er som nu läser dessa rader, uppmanar jag att slå upp Hedi Freids bok, "Skärvor av ett liv," sid. 162, nyårsafton 1944. Om detta skrev jag inte i min dagbok, vet inte varför, men idag, **den 18 januari 2010**, intygar jag att det var precis så det hände. En sak till som jag tycks ha hoppat över, är min 17-e födelsedag, som jag firade i Hamburg-Eidelstedt, som Hedi har också beskrivit i boken. Sid.174.

VI ÄR FRIA, VÅRT LIV BÖRJAR PÅ NYTT.

Nästa dag började de genast förse oss med en massa mat, och vi började kaka, hämningslöst. Naturligtvis tålde inte våra magar detta, och vi alla drabbades av våldsam, dysenteri, och folk dog som flugor. Min diarré varade i två månader, och jag tappade jättemycket vikt.

Några dagar efter befrielsen, flyttade vi, tillsammans med Lindenfeldts till en bostad, där tidigare vaktmanskapet bodde. Det var tursamt, ty den gamla baracken var fullt med löss, människorna insjuknade i

tyfus, och dog i stora mängder. Hedi blev nog smittad någonstans, och blev jättesjuk. Hon hade hög feber, och hostade våldsamt. Tappade aptiten, ville endast ha vitt bröd, och särskilda godsaker, som jag inte kunde skaffa. Situationen i lägret var fortfarande ganska så kaotisk, detta var bara några dagar efter befrielsen. Magdus, Zsuzsi o.jag blev alldeles förtvivlade, visste inte vad vi skall ta oss till. Hon blev jättemager. I männens läger träffade fru Lindenfeld en läkare, som var från deras hemstad, och de bad honom komma och kolla på Hedi. Han kom, och ställde en trolig diagnos – tyfus. Men, det fanns ingen medicin, och han tröstade mig, med att – ja, alla dör, hon kanske också kommer att dö. Jag kan inte göra någonting. Jag var vettskrämd, tänkte att – nu skall jag förlora henne, nu när vi har klarat oss så här länge?? Mitt hjärta brast när jag såg hur hon såg ut. Bara skinn och ben. Jag gav mig ut på en turné, tänkte skaffa lite delikatesser till Hedi. Promenerade iväg till byn, och där gick vi in i en bondgård, stal en höna som jag tog triumferande med mig tillbaka. Mamma Lindenfeld lagade en delikat hönssoppa till Hedi, som hon åt av den med mycket god aptit. Vi bodde ungefär en månad på detta ställe, när de flyttade oss över till Bergen, i tyskarnas förra kaserner.

Fortsätter 2017

Efter befrielsen dog människorna som flugor, engelska myndigheter visste inte hur de skulle handskas med oss. Samtliga insjuknade i våldsam dysenteri, våra magar tålde inte normal mat längre. Även jag hade väldig dysenteri som pågick sådär två månader, då jag tappade massor med vikt. Under tiden insjuknade även Zsuzsi i tyfus. Men då började engelsmännen organiserade lägret och upprättade lasarett. Zsuzsi blev intagen, och kom under vård. Vi hoppades att hon snart kommer att tillfriskna. Vi hittade ett rum i f.d. tyska kasernen, dit vi flyttade in: Olga och Bözsi, Kreindler Rozsi, Magdus Hedi Zsuzsi och jag. Sedan blev Magdus också jättesjuk och togs in på sjukhus. Hedi började så småningom komma på fötter igen, långsamt lärde jag henne att gå. (Hon kunde inte, krafterna räckte inte till) Olga och jag var de som förblev friskast. Hon och jag gick iväg till byn för att "organisera" något åt sjuklingarna. Vi kom alltid hem med några godsaker, bröd mjölk och annat nyttigt. Vi fick t.o.m en radio av en "Tommy". Engelsmännen hade ännu inte kommit igång med mathållningen till lägrets invånare, det tog också ganska lång tid innan köket kom igång och de serverade måltiderna.

Hedi kom på fötter och fick ett jobb hos mrs. Montgomery, som tolk. Hon påstod att hon kunde engelska, men det gjorde hon inte. Under tiden lärde hon sig språket, och det gick riktigt bra för henne. Hon var omtyckt och fick alltid en massa godsaker av mrs. Montgomery. Även jag fick ett jobb på läkarmottagningen, där jag tog emot patienterna och delade ut kölapparna. Vi fick betalt i natura, och det började gå rätt så bra för oss. Vi fick även snygga kläder och började leva sällskapsliv. Engelsmännen organiserade dansaftnar två gånger i veckan, som vi i regel deltog i. Vi dansade med de engelska soldaterna och började känna att vi får livet tillbaka.

Zsuzsi och Magdus var fortfarande på sjukhuset, Zsuzsi mårde bättre, men inte Magdus som fick också difteri och avled tyvärr...Hon finns begravd i en av massgravarna i Bergen-Belsen. Jag hann hälsa på henne dagen innan hon dog. Hon var mager och eländig som en liten skadskjuten fågel. Eichner Magdus var också från Sighet, hon var Hedis väninna egentligen. En väldigt fin och rar tjej, som inte gjorde mycket väsen av sig. Hon kände sig mycket ensam och tydde sig till oss av naturliga skäl. Jag sörjde henne verkligen.....

Hedi och jag började "dejta" engelska soldater, men mest bara på lek. Jag gillade inte Tommies – som de kallades. Hedi hade visserligen en Fred, som ville gifta sig med henne och ta med henne till London, men detta var nog inte ömsesidigt. Dessutom skulle hon nog inte lämna mig iaf. En oförglömlig kväll var, när en amerikansk judisk soldat, vid namn Lesli lärde mig att dansa jitterbug. Jag njöt av fulla drag och glömde allt elände omkring mig!

På mitt arbete på mottagningen träffade jag en dag en trevlig polsk kille, (ingen jude) som var mycket snygg och började uppvakta mig frenetiskt. Han var också en fd. lägerfånge, arbetade i polska motståndsrörelsen, och när han ertappades, skickades han till Auschwitz. Han var väldigt stilig och jag blev lite förälskad. Han var tyvärr inte frisk, och blev inlagd på lasarettet. Hade problem med lungorna. Han kom varje dag till mottagningen, mest för att träffa mig. En dag berättade han, att han skall åka till Sverige, svenskarna tar emot en grupp sjuka överlevande från Bergen-Belsen, för konvalescens på 6 månader. Nästa dag, berättade

Zsuzsi, som var kvar på sjukhuset i tyfus, att hon har fått frågan om hon vill åka till Sverige. Hon svarade ja, men hon tillade att hon hade två systrar, som i så fall också skulle följa med. Vi hade samma efternamn, Szmuk! Detta är bakgrunden till vår resa till Sverige. Jag blev jätteglad tänkte genast på Tadek som jag då får träffa i Sverige! Så när några dagar senare, två svenskar från Röda Korset knackade på vår dörr med en inbjudan till Sverige, tackade vi glatt ja!

Med en lastbil kördes vi till tågstationen, där vi embarkerade på väg till Lubeck, där vi väntade på båten. Den kom efter två dagar, Rönnskär hette fartyget som tog oss över till Malmö. Väl där inkvarterades vi i Linneskolan, en skola som var provisoriskt inrättad som flyktingmottagning. Där blev vi läkarundersökta, många av oss behövde läkarvård. Och de forslades till olika sjukhus i Skåne. Hedi och jag var friska. Efter 3 veckor i karantän, förflytandes vi till ett ställe som heter Hjälmaröd, som ligger fantastiskt fint, i närheten av Alingsås. Där var det rena sommarnöjet. Det låg en liten sjö på området, och Hedi och jag badade dagligen och njöt verkligen av vårt liv som vi har fått åter!

LOVÖ

I början av augusti efter tre veckors vistelse, fick vi lämna Hjälmaröd, med sorg i hjärtat såg jag från bussen lägret försvinna i fjärran. In i det sista vinkade jag frenetiskt till lägerchefen Tord, som jag hade en liten romans med. I Alingsås steg vi på tåget som fraktade oss till Stockholm.

Nu följer mina upplevelser i Lovö. Efter en längre bussresa från Stockholms Central, anlände vi till ett taggtrådsförsatt område. Vid anblicken av detta, utbrast jag i en längre tillbakahållen gråtattack, som inte gick att stilla. Området påminde mig om vårt läger i Vedel, (Tyskland) även barackerna hade samma gråa färg. Personalen som tog emot oss försökte trösta mig, att taggtråden är bara en formalitet för att skydda oss från nyfikna ortsbor!, men jag hade väldigt svårt att lugna mig. Efter att ha installerat oss i en barack, (nr.7) tillsammans med 7 st. flickor som kom samtidigt med oss med samma tåg från Hjälmaröd, och med vilka vi bekantade oss redan på båten, Rönnskär vid överfarten från Lubeck till Malmö. Deras namn var: Kati, Pacsi, (Adele), Zsuzsi, Rella, Isabelle, Hedi och jag. Och vi började att bekanta oss med området. Det var inte särskilt inbjudande, men fördelen var att man kunde lätt åka in till Stockholm, och det gjorde Hedi och jag så ofta vi bara kunde...Utöver att vi lärde känna staden träffade vi också folk som bjöd hem oss, och som blev våra vänner. Men, det mest fantastiska var att vi upptäckte kulturen som stan kunde bjuda på. Vi blev snart flitiga besökare på operan och konserthuset. (hur vi fick råd det vet jag ej!) Minns också mitt första besök på Dramaten, (Puntilla och hans dräng).

När vi var hemma på Lovö så fördrev vi dagarna med promenader på området, (det var ganska fina sensommardagar), och samtal med varandra. Vi knöt vänskapsband, som varade sedan livet ut. Det fanns en arbetsförmedling på området, som försökte utplacera oss i samhället genom att skaffa oss arbeten. Eftersom vi inte hade någon bostad, och inte kunde språket heller, det enda alternativet för oss som återstod, var pigjobbet. Dvs vi blev hembiträden hos olika förnämna familjer på fina adresser i Stockholm. Hedi fick jobb först. Undan för undan försvann väninnorna också. Den 7 november lämnade jag Lovö, fick ett jobb hos grevinnan Nadesda Lagergren i Djursholm, tillsammans med Zsuzsi. De hade 8 barn och bodde i en stor villa, med massor med tjänstefolk. Zsuzsi och jag skulle dela på hembiträdesjobbet. Och, med det började mitt vuxna liv. För första gången i mitt liv skulle jag försörja mig själv. Jag var 17 år!

Tyvärr hade jag ingen större framgång med mina hembiträdesjobb, efter ca 2 veckor fick jag sparken. Jag hade ingen utbildning på området, arbetsgivarna insåg det ganska snabbt. Min karriär som hembiträde varade i ca 2 månader, under den tiden hade jag 6 olika platser. I januari 1946, insåg Hedi och jag att det funkar inte. Så jag åkte iväg till en folkhögskola i Dalarna, som upprättades för flyktingflickor från Ungern. Men jag längtade tillbaka till Stockholm och Hedi så efter 2 månader åkte jag tillbaka. Under tiden hittade Hedi ett möblerat rum på Östermalm, dit vi flyttade in båda. Jag fick ett jobb på Thules chokladfabrik, och gick på kvällskurser i olika ämnen. (maskinskrivning, stenografi, svensk handelskorrespondens, osv)

Men, nu vill jag återgå till tiden innan. Under tiden vi jobbade som pigor, hade man en kväll i veckan ledigt, på onsdagar. (Den s.k.piglördagen) Judiska församlingen ordnade dansaftnar för ungdomar på onsdagskvällarna, i en lokal på Fleminggatan. Tanken var att judiska ungdomar skall lära känna varandra. Jag

var där en kväll, tillsammans med Isa, och jag hade en röd klänning på mig. En snygg ung man, lång, blond och blåögd, bjöd upp mig.

Hans namn var Hans Fränkel och han var där med sin kompis Georg. Följande historia fick jag mig berättad vid senare tillfälle: Hans pekade ut mig till sin kompis och frågade: ser du flickan där i rött? Jaa – hur så? Var svaret. Henne skall jag gifta mig med. Detta innan han ens bjöd upp mig. Vigseln ägde rum den 15 juni 1947 i synagogan på Wahrendorfgatan, vigsselförrättaren var kantor Idy Bornstein. Vi fick 3 barn, och 6 barnbarn. Han avled år 2000 efter en mer än 50-årig lyckligt äktenskap. Idag har jag 15 barnbarnsbarn! Detta är min revansch.....

Om Livia Fränkel

Efter att ha studerat språk, har jag arbetat i mitt yrkesverksamma liv som sekreterare, med fokus på export och import. Efter pensioneringen har jag ägnat min tid till att besöka skolor i landet och föreläsa om Förintelsen. Syftet var att bidra till att bekämpa antisemitism och xenofobia. Jag har nu hållit på med detta i ca 30 år. År 2017 belönades jag av regeringen med medaljen Illis Quorum, av 8-e storleken- Och 2019 fick jag St. Eriks medaljen av Stockholm Stad som ett erkännande för det arbete jag har lagt ned.

Av Livia Fränkel
2021-09-08